

УДК 930.1:069.01

DOI <https://doi.org/10.55389/2786-5797.2022.01.07>

Андрій БОЙКО-ГАГАРИН,

д.і.н., старший зберігач фондів відділу «Музей грошей»,
Національний банк України (м. Київ), Україна
boiko.gagarin@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4610-3665>

Сергій ШЕЛАПОВ,

художник-реставратор
Комунальний заклад «Центр консервації предметів археології»
(м. Київ), Україна
Shelapovsergij@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7164-2583>

РЕСТАВРАЦІЯ ТА КОНСЕРВАЦІЯ КОЛЕКЦІЇ ЗБРОЇ ДАВНЬОЇ РУСІ З ФОНДІВ МУЗЕЮ ГРОШЕЙ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. У статті повідомляється про здійснення реставрації та консервації колекції предметів зброї часів Давньої Русі з фондів відділу «Музей грошей» Національного банку України. Звернено увагу на проблему псування та корозії музейних предметів, реставрація яких не здійснюється з низки причин. Окреслено шлях надходження та атрибуції колекції предметів археології часів Давньої Русі XII–XIII ст. у кількості 16 од. Зазначено правові підстави здійснення консерваційно-реставраційних заходів щодо музейних предметів. Зауважено, що під час звірення наявності музейних предметів у фондах відділу «Музей грошей» у 2020 р. старшим зберігачем фондів було акцентовано увагу на активній корозії вказаної колекції. Під час візуального обстеження її стану збереженості фахівцями трьох профільних реставраційних установ було зроблено висновок про аварійний стан музейних предметів унаслідок дії активних корозійних процесів та про потребу термінового проведення консерваційно-реставраційних робіт. Описано стан збереженості колекції та зазначено етапи цих робіт, що включали дослідження методом світлової мікроскопії, власне реставраційні роботи та комплекс консерваційних заходів. Зазначено про надані реставраторами рекомендації щодо умов зберігання, експонування та регулярного огляду стану збереженості музейних предметів. Реставрований археологічний комплекс заплановано експонувати в новому Освітньому центрі музею, задля чого передбачено закупівлю сучасної вакуумної вітрини. Зауважено, що це позитивно вплине на репутаційний дохід НБУ як установи, що не стоїть осторонь збереження, реставрації та популяризації археологічної та історичної спадщини України-Русі і використовує сучасне професійне обладнання. Підкреслено, що реставрована давня зброя допоможе розширити експозиційні можливості музею, залучити додаткову аудиторію, а також наочно демонструвати процеси торгівлі та оборони князівств Давньої Русі. Запланований до публікації доповнений каталог колекції музею міститиме науковий опис кожної одиниці озброєння комплексу.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: Давня Русь, зброя, реставрація, консервація, експозиційний потенціал.

61

Постановка проблеми. Убезпечення музейних предметів від руйнування та пошкоджень є складовою частиною одного з головних напрямів роботи музеїв – збереження культурних цінностей. На практиці у більшості музеїв України відсутні власні потужності для виконання фахової реставрації музейних предметів: відсутні дипломовані професійні реставратори у штатній структурі музею або придатні для цього приміщення, або ж не вистачає коштів для здійснення її на замовлення в реставраційних центрах. Відповідно – більшість музеїв в Україні мають суттєву проблему із псуванням та корозією музейних предметів і неможливістю їх реставрації з ряду причин.

Постановка завдання. Висвітлити досвід співпраці музею із замовлення реставрації предметів археології для підвищення експозиційного потенціалу музею.

Юридичні підстави проведення реставрації в музеї. У 1999 р. фондово-закупівельною комісією було ухвалено рішення про придбання Національним банком України колекції предметів археології часів Давньої Русі XII–XIII ст. у кількості 16 од. (Інв. № МГ НБУ КН-2596 – КН-2611) (рис. 1–5). Експертизу автентичності для фахівців Національного банку України здійснив відомий фахівець у галузі історії та археології – Гліб Юрійович Івакін – доктор історичних наук, співробітник Інституту археології НАН України. Тривалий час зазначені артефакти не використовувалися в експозиції музею та зберігались у фондосховищі. Колекція налічує предмети озброєння XII–XIII ст.: наконечник стріли – 11 од. (рис. 1), наконечник списа – 1 од. (рис. 2), топірець бойовий – 2 од. (рис. 3, 4), перехрестя кинджала¹ – 1 од. (рис. 5), кинджал² – 1 од. (рис. 6).

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2000 року № 1766 «Про затвердження переліку музеїв, що перебувають у віданні підприємств, установ та організацій, де зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України», відділ «Музей грошей» Національного банку України занесено до переліку музеїв, що перебувають у віданні підприємств, установ та організацій, де зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України. Відповідно, на його діяльність поширюється дія Законів України «Про музеї та музейну справу» та «Про охорону культурної спадщини».

Положеннями Статті 24 Закону України «Про музеї та музейну справу» визначено, що: «З метою збереження музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань та предметів музейного значення власники або уповноважені ними органи зобов'язані створити належні умови, у тому числі спеціальний науково обґрунтований режим їх зберігання, та здійснювати консервацію і реставрацію». Відповідно до параграфів 13 та 15 пункту 2 Статті 6 Закону України «Про охорону культурної спадщини», визначено можливість замовлення реставраційних послуг виконавчими органами державної влади відповідно до їх компетенції у сфері охорони культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час звірення наявності музейних предметів у фондах відділу «Музей грошей» у 2020 р. старшим зберігачем фондів було акцентовано увагу на активній корозії вказаної колекції: деякі предмети озброєння були покриті товстим шаром та в конвертах частково спостерігалися фрагменти корозії, що осипалася. У 2021 р. були запрошені фахівці Комунального закладу «Центр консервації предметів археології», Національного науково-дослідного реставраційного центру України, Національного заповідника «Києво-Печерська Лавра» для огляду стану збереженості предметів та проведення калькуляції вартості їх реставрації для оголошення тендерної закупівлі послуги з реставрації.

¹ Тут і надалі найменування предмета зазначено у відповідності до інвентарних даних про нього.

² Тут і надалі найменування предмета зазначено у відповідності до інвентарних даних про нього.

За результатами візуального обстеження колекції були зроблені наступні висновки: основу предметів складає чорний метал, експонати вкриті пиловими нашаруваннями, повністю чи частково мінералізовані, ушкоджені хлоридами. Металеве ядро збереглося частково. Поверхня пам'яток має глибокі каверни та тріщини, які утворилися внаслідок активної корозії. Поверхня деяких пам'яток вкрита товстим шаром окислів та солей, має активні осередки корозії. Помітні сліди попередньої некваліфікованої реставрації (кинджал, наконечник списа, бойові топірці). Первісна форма частини пам'яток частково спотворена продуктами корозії (насамперед наконечники стріл, а також перехрестя кинджала). Пам'ятки продовжують руйнуватися. Усі фахівці дійшли єдиного висновку, що предмети перебувають в аварійному стані внаслідок дій активних корозійних процесів, предмети потребують термінового проведення консерваційно-реставраційних робіт³.

Реставраційні роботи щодо колекції зброї, проведені в Комунальному закладі «Центр консервації предметів археології», склались із таких етапів:

1. Складено програму проведення реставраційних заходів.
2. На початку виконання комплексу реставраційно-консерваційних робіт було проведено дослідження методом світлової мікроскопії. Виявлено крихкі продукти корозії, активні осередки корозії чорного металу.
3. У процесі проведення реставраційних заходів видалено шар пилових забруднень.
4. Для виявлення авторської форми усунуті крихкі продукти корозії механічним шляхом.
5. Видалено водорозчинні солі, хлориди.
6. Далі проводили процес перетворення основної маси корозії на більш стійкі сполуки. Для цього використовували відновники, що утворюють нерозчинні плівки на поверхні металу.
7. Після всіх реставраційних процесів проведено комплекс консерваційних заходів.

Реставраторами було надано рекомендації щодо умов зберігання та експонування пам'яток, а саме: зберігати при постійній температурі 17–19 °С та відносній вологості не більше 20 %. Уникати дії хімічних розчинників, прямих сонячних променів, механічних пошкоджень. Використовувати тканинні рукавички. Експонувати та зберігати у вітринах і шафах, що не виділяють кислоти або луки. Проводити регулярні обстеження стану збереженості та за необхідності проводити переконсервацію. Результати проведених реставраційно-консерваційних робіт були викладені у відповідній науково-реставраційній документації.

Висновки. Після завершення процесу реставрації та консервації повернений до життя та готовий до експонування комплекс повернувся до фондів Музею грошей. Реставрований археологічний комплекс буде експонуватися в новому Освітньому центрі музею. Планується закупити для нього сучасну вакуумну вітрину, яка позитивно вплине на репутаційний дохід НБУ як установи, що не стоїть осторонь збереження, реставрації та популяризації археологічної та історичної спадщини України-Русі та використовує сучасне професійне обладнання⁴. Реставрований комплекс допоможе розширити експозиційні можливості музею, залучити додаткову аудиторію, а також наочно демонструвати процеси торгівлі та оборони князівств Давньої Русі⁵. Реставрований комплекс також планується опублікувати у доповненому каталозі колекції музею із науковим описом кожної одиниці озброєння⁶.

³ Мінжулін О. Реставрація творів з металу. Підручник для студентів вищих навчальних художніх закладів. Київ, 1998.

⁴ Бойко-Гагарін А. С. Сучасні технічні засоби як допоміжний елемент комунікації європейського музею з відвідувачем. Всеукраїнська науково-практична конференція «Перспективні напрямки розвитку музейної справи та музеєзнавства в контексті європеїзації української гуманітаристики». Київ, 2018.

⁵ Бойко-Гагарін А. С. Музей, що заробляє. Manual для маркетолога. Київ, 2020.

⁶ Музей грошей: науково-популярний каталог / Відп. ред. Д. Толочко, А. Бойко-Гагарін, Р. Рілов, М.-М. Костів. Київ, 2021.

Перспективи подальшої співпраці. Подальший напрямок співпраці із реставраційними майстернями – це перевірка експозиційних матеріалів музею (скла, тканин, паперів) на предмет хлоридів, лугів, кислот, активних сполук, що спричиняють корозію. Тобто з метою уникнути пошкодження експонатів, спираючись на фаховий висновок щодо безпечності використаних у музейній експозиції матеріалів, рекомендації реставраторів будуть враховані при реекспозиції⁷.

⁷ Бойко-Гагарін А. С. Реставрація та консервація колекції зброї Давньої Русі – підвищення експозиційного потенціалу музею. Консервація та реставрація як основні етапи в організації зберігання музейних експонатів. Збараж, 2022 (в друці).

Andrii BOIKO-HAHARIN,

Dr. Sc. in History, Senior Fund Keeper of a Money Museum Dept., National Bank of Ukraine (Kyiv), Ukraine
boiko.gagarin@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4610-3665>

Serhii SHELAPOV,

Art Restorer, Municipal Institution «Center for Conservation of Archeological Objects» (Kyiv), Ukraine
Shelapovsergij@gmail.com, ORCID: <https://0000-0002-7164-2583>

RESTORATION AND PRESERVATION OF ANCIENT RUS WEAPONRY COLLECTION USING THE FUNDS OF NATIONAL BANK OF UKRAINE MONEY MUSEUM

ABSTRACT. *The article reports about the restoration and preservation of weaponry means collection from Ancient Rus times, using the funds of National Bank of Ukraine Money Museum. The attention was paid to the problem of damaging and corrosion of museum objects, which have not been restored due to a lot of reasons. A way of obtaining and attribution of archaeology objects collection dated by the Ancient Rus times in XII-XIII ages, in a quantity of 16 pcs. The legal basis of preservation and restoration measures for the museum objects was defined. It was also pointed out, that during the check of museum objects availability at the Money Museum dept. funds in 2020, the Senior Fund Keeper has paid attention to the active corrosion of this collection. While the visual evaluation of its preservation state by the specialists of three profile restoration facilities, the collection was concluded to be in the emergency condition, reasoned by the active corrosion processes and the urgency of preservation/conservation works were required to perform. The article also describes the condition of collection and the work stages over it, including the light microscopy, the restoration works themselves and the preservation measure complex. The restorers' recommendations regarding the museum objects keeping, exhibition and regular condition checks. The restored archaeological complex is planned to be exhibited at the new, Educational center of Museum, which requires a procurement of a modern vacuum vitrine. It's stated out, that this may positively influence the NBU's facility reputation increase in terms of Rus-Ukraine historico-archaeological legacy preservation, restoration and popularization, using the modern professional equipment. The restored ancient weaponry was confirmed to expand the exhibition possibilities of the museum, involve the additional auditory and give the clear demonstration of Ancient Rus counties' trade and defensive processes. A planned-to-publish extended catalogue of museum collection will contain the scientific description of every weaponry piece of the complex.*

KEYWORDS: *Ancient Rus, weaponry, restoration, preservation, exhibition potential.*

REFERENCES

1. Boiko-Haharin, A. S. (2018). Suchasni tekhnichni zasoby yak dopomizhnyi element komunikatsii yevropeiskoho muzeiu z vidviduvachem. Proceedings of the conference: *Perspektyvni napriamky rozvytku muzeinoi spravy ta muzeoznavstva v konteksti yevropeizatsii ukrainskoi humanitarystyky* (pp. 5–16). Kyiv. [in Ukrainian].
2. Boiko-Haharin, A. S. (2020). *Muzei, shcho zarobliaie. Manual dlia marketoloha*. Kyiv: Lohos [in Ukrainian].
3. Boiko-Haharin, A. S. (2022). Restavratsiia ta konservatsiia koleksii zbroi Davnoi Rusi – pidvyshchennia ekspozytsiinoho potentsialu muzeiu. Proceedings of the conference: *Konservatsiia ta restavratsiia yak osnovni etapy v orhanizatsii zberihannia muzeinykh eksponativ*. Zbarazh. [in Ukrainian].
4. Minzhulin, O. (1998). *Restavratsiia tvoriv z metalu. Pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh khudozhnykh zakladiv*. Kyiv: Spalakh [in Ukrainian].
5. Tolochko, D., Boiko-Haharin, A., Rilov, R., & Kostiv, M.-M. (Eds.). (2021). *Muzei hroshei: naukovo-populiarnyi katalog*. Kyiv: «Sprynt-Servis». [in Ukrainian].

Рис. 1. Наконечники стріл XII–XIII ст. після реставрації.

Рис. 2. Наконечник списа XII–XIII ст. після реставрації.

Рис. 3, 4. Топірець бойовий XII–XIII ст. після реставрації.

Рис. 5. Перехрестя кинджала XII–XIII ст. після реставрації.

Рис. 6. Кинджал XII–XIII ст. після реставрації.

